

sen nyugtalanok, s rángatózó mozgásukról és a rajtok gyakran látható gyanús színű kis fekete foltról könnyen felismerhetők. A megszárt hernyóknak vagy álczáknak egyharmad része nem éri meg a bábbá változás időszakát, kétharmada pedig már sokkal előbb elvész; és pedig különböző állapotokban, mert már vagy a petékben halnak el s ezekből hernyó soha sem jön ki; vagy mint fiatal hernyók, mielőtt teljes növéstüket már elérték volna; vagy akkor, midőn már bekötötték magukat, de még bábokká át nem változtak; vagy végre mint bábok; és pedig vendégeiket már vagy bábállapotban kapták, vagy az már álcaállapotban bennök volt s ily körülmények közt változtak bábbá.

A fűrkészdarázsok álczái, mielőtt bábokká alakulnának, burokba, azaz szövédékbe kötik be magukat. Ez igen különböző alkatú: majd vékony és tökéletlen, majd pedig mindenütt tökéletesen zárt. A legkisebb fajok szövédékei tojásalakúak, fehérek, s az azokat nem ismerő, ha a hernyó mögött találja, melyekből magukat kirágva, fölötte e szövédéket készítették, hernyópetéknek nézi és nevezi (9. ábra). Néha a szövédék zöld, fekete vagy barnaszínű. Ha a darázs, mely e szövédéket mint álca készítette, kikel, azon egy kerekded fedőcskét rág ki; ellenben a másodfokú élősdiek csak kis, szabálytalan lyukon át lépnek ki az élet útjaira.

A bábón a tökéletes rovarnak minden egyes része látható, azaz tökéletes múmia-bábok; fehérek, puhák, átlátszók, s a bogarakéihoz hasonlóak. Hogy meny-

nyire szívós életűek, azt R a t z e b u r g* kísérletei fényesen igazolják. Ő ugyanis a *Lasiocampa pini* bábjaiból darázs-álczákat vágott ki s azokat hidegnek, melegnek tette ki; sőt egészen szárazok is lehettek, a mi a nedvesség közt élő álczáknál bizonyára a sértés legnagyobb foka lehet, s ha megnedvesítette, ismét föléledtek. Gyakran nyitott fel elhalt hernyókat, s bennök élő darázs-álcát talált. Levéldarázs-gubókat, melyekben az élő darázsokat már ismerte, a hidegről a meleg kályhára tette és ismét a fagyra vitte ki. Ez eljárásnál azokból tíz százalék elhalt, a fűrkészdarázs-álcák pedig semmi veszteséget sem szenvedtek.

A tapasztalás bizonyítja, hogy a fűrkészdarázsok tömeges megjelenésére gazdáik túlszaporodása jelentékeny befolyással van. A tömeg, melyben főleg rovarpusztítások alkalmával megjelennek, szerfölött nagy; s ilyenkor gyors közreműködésükkel a roppant mennyiségben megjelenő hernyókat gyorsan fölemészti és a természetben szükséges egyensúlyt csakhamar helyreállítják; de megrendes körülmények között is nagy mértékben kevesbítik a kártékony rovarokat, a mivel tehát az emberiség ez apró jóltevői nemcsak a mezői gazdaságra és erdőtenyésztésre nézve válnak hasznosakká, hanem részben mint egészségügyi örök is figyelmet, kiméletet érdemelnek.

MOCSÁRY SÁNDOR.

* Die Forstinsecten. III. Theil. Berlin, 1884. 20. l. és Die Ichneumonon der Forstinsecten. Bd. I. Berlin, 1844.

IV. A TERMÉSZETTUDOMÁNYI NEM- ÉS FAJNEVEK MAGYARÍTÁSÁNAK KÉRDÉSÉRŐL.

Tagadhatatlan, hogy természettudományi műnyelvünk az utolsó tíz év alatt sokat tisztult, és már-már kibontakozik az életét fenyegető burján-karok békóiból, melybe a harminczas évektől fogva belekényszerítették; mindamellert még

korántsem állunk azon a magaslaton, hogy örömmel, nyugodtan szemlélnünk e téren a biztos, határozott irányban való fejlődést. A nembánomság, gondatlanság, önkényesség még majdnem úgy garázdálkodik a műnyelvben,

mint öt évvel ezelőtt.* Nem vélünk azért fölösleges dolgot művelni, ha Társulatunk alapító tagjának, Kossuth Lajosnak e tárgyra vonatkozó nézeteit, melyek a »Pesti Napló« 1884. decz. 18., 19- és 20-iki számában jelentek meg, e helyen legalább lényegökben közöljük; hogy addig is, míg az Iratok IV. kötete megjelenik, közelebb hozzuk azokhoz, a kiket e kérdés valójában érdekel. Sok megszívelni való van abban! Társulatunknak nagy megnyugvására és örömeire szolgálhat, hogy az itt kifejtett nézeteket és elveket a Term. tud. Közl. megindulta (1869) óta nemcsak vallotta, hanem, a hol és a mennyire lehetett, kiadványaiban alkalmazta is.

A közlemény még 1871-ben kelt és megírásának alkalmául Haynald Lajos biboros érseknek ugyane tárgyra vonatkozó levele szolgált.

Kossuth Lajos Mednyánszky Sándort arra kérte volt, szereznék meg neki Barra István növénytanának második részét, melynek első részét bírta. Mednyánszky Sándornak ez iránt a könyvkereskedők nem tudván felvilágosítást adni, Haynald L. érsekhez fordult, ki is tudatva vele, hogy a nevezett műből a második rész nem jelent meg, levelében a természettudományi nem- és fajnevek magyarítására vonatkozó nézeteinek, — mint ő kifejezi »rögeszméi egyikének« — is kifejezést ad.

A levél (Ems, aug. 17. 1871) erre vonatkozó része a következő:

»Én a természettudományoknak a nem- s fajnevekre való magyarítását semmi tekintetben jónak nem, sőt igen is károsnak tartom. Mert habár mi részben megkezdjük, azt következetesen valamennyi természettudományon, s ezeknek egész terjedelmén keresztül kell vinnünk, mit nyerünk vele? A növénytannak már eddig is százezernél több diagnosztált fanerogam fajai vannak, ez áll körülbelül a cryptogamákról is. — A fauna Austriaca monografusai: Redtenbacher 6000 osztrák bogarat, Schiner

6000 osztrák legyet számlálnak föl, ezekből is, azokból is talán 60,000 lesz már eddig megnevezve a világ faunájában, mit ha tekintünk, kétségtelen, hogy a természet három országa egy millió fajnál többet szólít nem- s fajnéven, hogy a tömérdek szinonim neveket ne is említsem. Fordítsuk le mindezeket a magyar nyelvre, s nyerni fogunk először a khinainál khinaibb szavakat, mint ezt az említettem munkák* tanusítják; kérdezzük meg csak a legmagyarabb nem botanikust, magyaroknak ismeri-e el a nem-nevek magyarításának számtalanjait? s fejszólva »nem«-et mondand.

— De legyenek a kovácsolt szavak magyarok, nyertünk velök egy az emlékezetet elárasztó, elmebeli működésünket kifárasztó szóhalmazt, mely azonban a diák nem- s fajnevek megtanulásától nem ment föl minket, mert az ország lakosainak minden milliójára eső 8 vagy 10 botanikussal vagy természettudóssal való szellemi érintkezés nem oly tudományos medium, mely a tudományos eszmecsere követelményeit kielégítve, a tudományos világrespublicával való érintkezhetést (ez pedig csak egy, s a jelen körülmények között csak a diák nyelven történhetik) pótolni képes legyen.

Nyelvünkre tehát csak új ficzamosításokat hoztunk be, lelkünk hajóját a tudomány tengerén való mozgásában nehézkessé tettük, 50—60 hazánkfián kívül senkitől meg nem értetünk, a világtudománytól elkülönöztük magunkat. Míg ellenben a tudományt műszaivaiban is egészen magyarrá tevén, ha a nem- s fajneveket egyedül diáknak használjuk, mint a tudomány tulajdonneveit, magyar purizmusunkat nem sértjük, a tudományos mozgásnak s előmenetnek pedig nagy akadályait gördítettük ki útunkból.

De mit akarok tehát én? Vajjon a burgonyát és a vakondokat is csak diák névvel a közéletben megtiszteltetni? Éppen nem. A népies megnevezéseket

* Hazslinszky Fr., Északi Magyarhon viránya, és Gönczy Pál, Pestmegye viránya. SZERK.

* V. ö. Term. tud. Közl. 1879. Szily Kálmán, A term. tudományi műnyelvről.

nem érintetem a mondottakban. Ezek maradnak, s elegendők is az életben; a tudomány terén a diák nem- s fajneveket óhajtom *kizárólag* használtatni oly tárgyak megnevezésére, melyek a közélet eszmecseréjén kívül állanak.

Kossuth Lajos erre nézve a következőket írja :

»A kérdés mélyen belevág a magyar kultúra fejlesztésének bölcselmébe. Megérdemli az eszmecserét, hát leírom a Haynald úr levélkivonata által agyamban felkeltett gondolatokat, amugy pongyolán, mintha fennszóval gondolkoznám.

Őn alkalmasint valami olyast írtott Érsek úrnak, hogy én azért kerestetem Barra munkáját, hogy a növényországnak általa feljegyzett vagy használt magyar nem- és fajneveivel megismerkedjem. Ez csakugyan így is van; csakhogy e kívánságnál csupán Magyarországyokre gondoltam, melyek Magyarország is honosak (s melyek közül sok itt is honos); nem is gondolhattam egyébre, mint hogy Barra csakis a magyarországi növények leírására szorított.

Hanem Haynald érsek úr fejtegetéseit szélesebb alapra fekteti, mert azon (szerintem túlhajtott) nézetben van, hogy ha a nem- és fajnevek magyarításába a magyar természettudomány belefog, következetesen a természet három országának már egy milliónál többre szaporodott faj-nevén keresztül kell mennünk; s midőn ő maga részéről a tudomány terén kizárólag a diák nem- és fajnevek használata mellett nyilatkozik, úgy lát-szik nekem, azt hiszi felőlem, hogy én az amolyan Bugát-féle merész puristák közé tartozom, kik derűre-borura, minden »scibilis« és nem »scibilis« dolgot magyar elnevezéssel akarnak ellátni.

Legyen érdem, legyen gyarlóság, bevallom, hogy én nem tartozom ezen bátor (ne mondjam, vakmerő) férfiak közé. Engem — igenis — bánt az, ha látom, hogy magyar írók magyar szavakkal oly németes szóalkatokat gyúr-nak össze, melyek nyelvünk természeté-

vel ellenkeznek. Ezt bajnak tartom, de azt nem, hogy nyelvünkben idegen származású szók is nyertek magyaros kap-tára ütött polgárjogot. Nincs nyelv a világon, de csak egyetlen egy sincs, mely idegen származású szókkal ne bő-vítették. És ez természetes, mert a nyelvnek az eszmekör tágulásával tá-gulni kell; s az élet nem tűri azt a korlátozást, hogy ha eszmekörének tágul-ásához egy idegen szó kíséretében jut, amattól e miatt elzárkozzék, vagy elfo-gadását akkorra halaszssa, a mikor an-nak kifejezésére a nyelv-purizmus új szót nemcsak alkot, hanem azt el is fogad-tatja az életben. Az élet vagy rögtön új szóval ruházza fel az új ismeretet, vagy meghonosítja az idegen szót. Ez oly sza-bálya az életnek, mely az ismeretfejlődés természetében fekszik. Csak szaporíta-nók kulturális előhaladásunk nehézsé-geit, ha pusztán nyelv-purizmusi viszke-tegből e szabályt elől elzárkoznak.

Hát én bizony amolyan dühös purista teljességgel nem vagyok, s csak azon nyelvujtásnak vagyok barátja, mely an-nak bélyegét viseli magán, hogy könnyen átmegeyen az életbe. S minthogy éppen a természettudományi nem- és fajnevek magyarításának kérdésével fog-lalkozunk, hát megmondom Önnek, hogy általában véve mi nézetben vagyok e felől. Nézetem az, hogy azon nem- és fajelnevezésekre nézve, melyeket a mi-velt világ különféle nemzetei az életben nem ugyanazon egy, hanem külön-külön néven neveznek, saját nyelve géniuszá-nak megfelelőleg a magyarnak is külön nevet lehet is, kell is alkotnia, ha olyan-nal az életben még nem bír; ellenben azon nemeket és fajokat illetőleg, melyekre nézve a legkülönbözőbb mivel-t nyelvekben ugyanazon egy szó van az életben elfogadva, akárminő eredetű legyen is az, azzal a magyar is élhet, a nélkül, hogy nyelve tisztaságának ártana; ha pedig egy ily elnevezés már az élet-ben elfogadva s használva volt, annak pusztán purizmusi viszketegből tiszta magyarnak látszani akaró, de (miként Haynald érsek úr is megjegyezte) bizony

gyakran nagyon is khinaias szóval helyettesítését nem csak merőben haszontalan különczkedésnek, de sőt az ismeretkör-tágítás szempontjából egyenesen károsnak is tartom. Pedig bizony az ily khinaiálás nálunk a természettudományokban éppen nem ritkaság. Legmeszszőbb vitetett a vegytanban, melyben pedig a nyelvújítási tulzás már csak azért is nagyon kényes dolog, minthogy úgy az egyszerű vegyelemekre, mint azoknak összetételeire nézve az egész mivelt világon ugyanazon egy jelvények vannak használatban, melyek a szintűgy az egész világon elfogadott elnevezésekhez viszonylanak, azon legáltalánosabban használt vegy-elemek kivételével, melyeknek a közélet nemzetről nemzetre más nevet adott. E vegytani jelvényekkel a közélet által vont határon túl is mintegy rendszeresen ellentétbe helyezkedni, bizony sem szükség nem volt, sem a tudománynak nem válik előnyére. — Hogy példát mondjak — a miként éppen eszembe ötlük: a *Chlór* (mely a görögben nem a halottból származtatott halaványt, hanem amolyan sárgás-zöld színt jelent, a minő a fiatal fűé), meg a *Jód*, *Bróm*, *Phosphor*, *Barium* szók — et hoc genus omne — minden müvelt nyelvben el vannak fogadva; nálunk is használtattak az életben; mit nyertünk vele, hogy halvány, iblany, füzeli, vilany, sulyany szókkal váltattak fel? nyertünk egy rakás khinézer szót, mely soha sem megyen át az életbe. Hát még, mikor holmi légfelköneg, halvsavas haméleg, hamtiméleg, hamélegvizegy-féle szókat látok, nem tagadhatom, hogy az illető anyagok vegyjelvényeire gondolva, olyan mosolyoghatnámul érzem magam, mint mikor azt hallottam (nem tudom, igaz-e). hogy az erdélyi szász atyafi »*Speck*«-et ír, de »*Böfisch*«-t mond.

És ezzel áttérek a tudós érsek úr azon nézetének taglalására, hogy ő merőben elkülönítő vonalt akar húzni a természettudományi nem- és fajnevekre nézve a tudomány és a közönséges élet közt s azon nézetben van, hogy magyar tudósoknak a tudomány terén *kizárólag*

diák nem- és fajneveket kell használniok, más szóval: hogy a tudománynak a közönséges életben elfogadott terminológiai ismeretével nem kell vesződnie.

Miként vagyunk a nem- és fajnevekel az életben? A tény az, hogy a mit a nép maga körül lát, a mit használ, vagy a mitől tart, a mit ismer, vagy a mivel érintkezik, szóval a mi eszmekörébe esik, annak ő nevet is ad. A növénytan forogván köztünk szóban, maradjunk a mellett. (A mi erről áll, a többi tudomány-szakról is áll.) Nincs nép a világon, bár mi alacsony fokán álljon is a művelődésnek, mely saját vidékének azon növényeit, a melyekkel ismerős, saját nyelvén ne tudná megnevezni. Még a dél-szaki tenger azon szigetlakói is, a kik csak ötig tudnak számítani, adtak neveket növényeiknek. A mit a tudós érsek úr »*Dacridium taxifolium*« név alatt ismer, azt az újzélandi vad ember »*kakaterro*«-nak, a *Podocarpus Cupressinát* Jáva lakója »*chomoro*«-nak nevezi stb. Van szava reá. Nagyon kevés, ritka, vagy haszontalan növény lehet ma már Magyarországon, melynek az illető vidékbeli magyar nép magyar, a tót tót, az oláh oláh stb. nevet nem adott volna. És ennek a névadásnak nem lehet megálljt kiáltani, nem lehet azt mondani, a mit a tudós érsek úr mond, hogy »a népies megnevezések elegendők az életben«. Nem elegendők. A nép nyelve a nép eszmekörével lépést tart. A mint eszmeköre egy-egy új növény ismeretével tágul, vagy elfogad számára egy idegen, vagy teremt egy új magyar szót. Így volt ez a multban mindig, s így lesz a jövőben is. Nem hozta magával a magyar a pohánkát Ázsiából; a 14-ik században importáltattott, de biz azt nem tanulta meg *Polygonum Fagopyrumnak* nevezni, hanem vidékenként egész sereg szót gyártott számára, elnevezte hariskának, pohánkának, hajdinának, tatárkának. — Közel 300 éve, hogy Drake (mások szerint Sir Walter Raleigh) áthozta Európába azt az Isten áldását, mely annyi éhségnek vette elejét: a burgonyát. Több mint

200 éve, hogy Wesselényi Ferencz nádor sok fáradtsággal meghonosításába belefogott, de bizony még én is emlékezem gyermekkoromból, hogy ha a harangodi (alsó-zemplényi) embert megkínálták vele, azzal utasította vissza: hogy az apja sem volt neki disznó, ő sem az, hogy megegye; hanem hát lassan bár, végre mégis csak meghonosult, de nem *Solanum tuberosum* név alatt honosult meg, hanem lett krumpli, kolompér, földi alma, pityóka, burgonya. — Bornemisza János püspök behozta hazánkba 1568-ban a »Nicotiana tabacum« növényt, melynek használata kimagyarázhatatlan abnormitással általánossá lett, ámbár azt minden egyház tilalmakkal, a római már éppen anathémákkal, sok ország büntető törvénye szigorú büntetésekkel sújtotta, a tiz parancsolat alakjába öntött berni rendőrszabályzat pedig (1661) a büntetendő vétek lajstromában a házasságtörés mellé sorozta (»du sollst nicht ehebrechen; du sollst nicht nicotian rauchen«), meghonosult biz az mi nálunk is, de nem Nicotiana név alatt honosult meg, ámbár e névnek személyes vonatkozása is van (Nicot János ismertette meg Európában 1560-ban), hanem lett belőle »dohány«.

Száz más ily példát idézhetnék annak bizonyítványául, hogy a nép ismeretkörünek tágulásával az élet szükségéivel együtt fejlődő nyelvújításnak a nem- és fajnevekben nem lehet a latinos tudakosság kizárólagosságával megálljt parancsolni. Ez annyira igaz, hogy a közönséges életnek e nyelvújító ösztöne nem is szorítkozik a hazai növényekre, hanem azon idegenekre is kiterjed, melyeknek használatához csak kereskedés útján juthat. — Ilyenek például a *Piper nigrum* a mit »bors«-nak, a *Myristica moschata*, a mit *szerecsen-diónak*, a *Gossypium religiosum* a mit gyapotnak, pamutnak nevezett el. És figyelemre méltó dolog, hogy az ily népies elnevezéseknél az élet épp azon mód szerint jár el, melyet (a mint már említém) szabályul szeretnék a tudomány mezején is elfogadva látni; a mely nemek és fajok

a különféle nyelvekben külön-külön néven neveztetnek, azoknak a magyar is külön-külön nevet adott (példa: a bors, a szerecsendió, a gyapot); a melyekre pedig a legkülönbözőbb nyelvekben ugyanazon egy szó használtatik, azt a magyar is elfogadta (példa: a kámfor, az indigó, a juta stb.).

Így vagyunk a nem- és fajnevek magyarításával az életben. Az ismeretkör terjedése s vele az élet szükséglete képezi a népies elnevezések behozatalának rugóját is, korlátját is. E korláton belül hiába kiáltaná a tudomány, hogy »elég! nem kell tovább menni!« A mint egy-egy új nemnek vagy fajnak ismerete az étellel érintkezésbe jő, annak az élet nevet is ad, s az élet szükségletének e kielégítésénél bizony csak ritkán fog a tudományos görög-latin terminológiához folyamodni, nemcsak a nyelv halottságánál fogva, hanem azért is, mert azok sokszor oly rettenetes szók, melyek nagyon rájuk illik az, a mit az ír melodiák híres dalnoka, Moore Tamás némely amerikai helynevekről mond, hogy azoknak kimondására legfőlebb vasárnap lehet vállalkozni, mikor az embernek semmi dolga sincs.*

* Magamnak is volt alkalmam magyar embereknél tapasztalni, mennyire borzongnak ezektől a vasárnapi való nevektől. Szerettem a virágtenyésztést, amíg kertem volt. Többek közt kötélfüzereket huzattam a sima pázsit köré házam előtt Baracconeban s színvegyület kedvéért végig futtattam rajtuk a sötét vörös *Bstata paniculatát*, a zölde *Coeba scandent*, a sötét violaszín nagy virágú Perkatát (*Ipomaea Learii*) s a Szulák-féle rend ama gyönyörű fehér virágát, mely este nyílik, csak éjen át tart, s azon különös sajátsággal bír, hogy míg más virágok bimbóinak kinyílása rendszeres hosszabb időn át lassan-lassan megyen véghez, ennél a bimbóknak alig kell pár perc a nyiladozásra, s egyszerre csak az ember szeme láttára csészعال nagyságú nyílt virággá pattannak ki. Élvezetes látvány! Ha magyar vendégeim akadtak, kivittem őket gyönyörködni benne. Gyönyörködtek is. Megteremne nálunk? kérdezték. — Minden bizonynyal — Mi a neve? — »*Calonyction macrantholeucum*« felelém. — Nagyot kacagtak, s »az ördög ha ezt fejében tartja« — mondták — »már mi majd csak úgy fogjuk hívni, hogy *fehér éjvirág*.«

A kérdés már most az, hogy miután a hegy nem megyen (s az bizony nem megyen) Mahomethez, nem kell-e Mahometnek a hegyhez elmennie? Szabad-e a természettudománynak a tudomány terén mellőzni a népies elnevezéseket s görög-latin palástba burkolózva elzárkózni az élet elől?

Én határozottan azt mondom, hogy nem szabad; azt mondom, hogy Mahometnek nemcsak el kell a hegyhez menni, hanem kötelessége a hegy műveléséhez is hozzájárni, burjánjait tisztogatni, a haladásnak útjait egyengetni. Ha látják a természettudósok, hogy egy-egy növény népies neve illetlen vagy éppen szeméremsertő (van ilyen több, nehogy rútabbakra utaljak, csak a *Physalis Alkekengi* s a *Nicandra physaloides* népies magyar nevére hivatkozom), ha látják, hogy egy vagy más növényhez valamely babonás előítélet neve tapadt s a névvel a babona nemzedékről-nemzedékre száll, vagy némely célszerűtlen avagy éppen kártékony növény gyógyerejében a közegészség hátrányára a nép nem szűnik meg hinni, mert oly neveken hallja nevezetni, melyek e hitet feltartják, egyenesen a tudósoknak kötelessége helyesebb népies neveket vinni be a tudományba, miszerint az iskolák közvetítésével a tudományból az életbe átmehesenek.

Mert hiszen hahogy nem az a természettudomány célja, hogy kihasson az életre, hát én nem tudom, hogy a személyes élvezeten kívül mi célja lehet? Korunknak épp abban áll főbb érdeme is, dicsősége is, hogy a tudományt gyakorlatias irányban miveli, hogy szövétnekét nem rejti véka alá, hanem kihozza a tudósok szobáiból s az élet mezején lobogtatja. Már pedig ott azon a mezőn azt a szövétneket nem lehet görög-latin nem- és fajterminológiával, nem lehet holmi *Calonyction macrantholeucum*-okkal, holmi *Pithecoctenium buccinatum*-okkal lobogtatni.

Köszönetet érdemelnek azon magyar tudósok, kik növénytani munkáikba a növények magyar nem- és fajneveit is

felvették. Nem is hanyagolják el ma már sehol a világon a tudós botanikusok hazájuk élő nyelvének terminológiáját. Nem szólva azon angol, francia, olasz, német stb. munkákról, melyek nem csupán a szaktudósok, hanem a közönség számára is írva, csak azt a példát említem, hogy itt Piemontban Re tanár a maga Turinmelléki flóráját latinul, tehát nem a nagy közönség számára írta: de azért a növények neveit s fajait piemonti nyelven is megnevezi, ámbár ezt a dialektust a kis Piemont határán túl még az olaszok sem értik.

Nagyon helyeslem ezt az irányt. Egyrészt azon kell lenni, hogy a tudomány kivitessék az életbe, de másrészt meg azon is kell lenni, hogy az élet bevitessék a tudományba.

Azt mondja a tudós érsek úr, hogy hiszen ő sem akarja azt, hogy a burgonya meg a vakondok is csak diák névvel tiszteltessék meg a közéletben, ő csak a tudomány terén óhajtja kizárólag használtatni a diák nem- és fajneveket, oly tárgyak megnevezésére, melyek a közélet eszmecseréjén kívül állanak.

Ez az utóbbi »proviso« a tudós érsek úr rögeszméjén sokat enyhít, hanem ez enyhítés dacára ő elkülönítő vonalat húz a tudomány s az élet közt; aztán az ő »provisója« nyomán az a kérdés áll elé, hogy hol kezdődnek azon tárgyak, melyek a közélet eszmecseréjén kívül állanak, s hol végződik a burgonya és vakondok kategória? Az élet fejlődik, követelményei szaporodnak, a világ különböző részeinek egymással érintkezését a gőz és villany erő annyira megkönnyítette, hogy a mi ma még a közélet eszmecseréjén kívül áll, holnap belekerül s holnapután már a burgonya és vakondok kategóriába esik. Itt nem lehet azt mondani, hogy »ám maradjanak a népies elnevezések, azok elegendők«. Sem a múltban nem voltak soha elegendők, sem most nem azok, sem soha nem lesznek azok. Hiszen egykor a burgonya is kívül esett a közélet eszmecseréjén; s ha a tudós érsek úr szabálya követtetett volna, a *Solanum tuberosum* névvel a köz-

élet eszmecseréjébe mai napig sem került volna. Már említém, hogy nézetem szerint a nyelvújításnak az élet szükségletei által kell korlátoztatni; de az élet szükségletei folyvást fejlődnek; a nyelvnek e fejlődéssel lépést kell tartani, annak a korlátnak folyvást tágulni kell, s a haladványos fejlődés nem tűrheti azt, hogy e tágulás útja bevágassék; pedig bevágatnék, ha Haynald érsek úr azon nézete szabálylává válnék, hogy a tudomány kizárólagosan csak a diák nem- és fajneveket használja.

Ne huzzunk elválasztó vonalat a tudomány s az élet közt.

Én e kérdés tisztába hozatalát közmívelődési szempontból nagyon fontosnak tartom; nagy fontosságot, még nemzeti, állami s politikai szempontból is nagy fontosságot helyezek arra, hogy a közmívelődés terjesztése s magyar nyelv fejlődése közt egy oly okszerű kapocs, egy oly kölcsönös visszhatás jöjjön alkalmazásba, mely számunkra helyet biztosít az emberiség haladásának történelmében, s midőn az forog kérdésben, hogy mi módon kell hazánkban az ismeretek terjesztése, a közmívelődési színvonal emelése körül eljárni, remélem, Haynald érsek úr sem fogná kétségbe vonni, hogy nem azon kiváló tehetségekre való tekintetet kell kiindulási pontnak venni, kiket ő egy millió lakos számban (fájdalom!) csak 8—10-re vél tehetni; hanem és pedig kiválólag az általános kultura tekintetét. Kétségtelenül fontos az, hogy a választékosabb tehetségeknek mód és alkalom szolgáltassék, oly magas röptöt venni a tudomány légkörében, a mint csak sas-szárnyaik bírhatják. Hiszen én mondtam egykoron, hogy pírulok, ha meggondolom, miként alig van oly ága a tudományos ismereteknek, melyben egy-egy korszakalkotó lépést magyar ember nevéhez kötött volna a történelem. Hanem mégis fontosabb tekintetnek tartom az általános magyar nemzeti kultura tekintetét. Amaz dicsőség kérdése, emez létkérdés. Akadjon bár egy-két ember fajunk soraiban, ki oly magasra emelkedik, mint halandó soha sem emelke-

dett (miként Schiller mondja Kepler-ről) azért nincs számunkra jövőendő, ha népünk értelmiségét nem emeljük s értelmisége súlyával a természetes életrevalóságot (melylyel fajunkat Isten oly szembetűnőleg megáldotta) s vele önfeltartási erejét nem sokszorozzuk.

A népiskolai közoktatásról 1868-ban alkotott 38-ik törvényczikk — igen helyesen — felvette a köteles tantárgyak közé a természettan és természetrajz *elemeit*: még pedig — ismét igen helyesen — különös tekintettel az életmódra és vidékre. Az az »*elemek*« szó nagyon határozatlan valami. Sir Charles Lyell a maga korszakalkotó geológiai munkáját is Elemeinek címezte. Nem tudom, mily értelemben vétetett a gyakorlatban az a szó, s mily mértékben, mily kiterjedésben nyert a törvény üdvös szándoka gyakorlati megvalósítást s mennyiben van arról gondoskodva, az a kellő segédeszközökkel el legyenek látva a népiskolák, hanem azt tudom, hogy ha nincsenek is ellátva, a tanítóknak a vidékek különbsége szerint fűvészes és ásványtani kirándulásokon kellene növendékeiket megismertetni a vidék növényeivel s ásványaival. Itt természetesen előáll a magyar vagy a magyar életben is elfogadott nem- és fajnevek ismeretének szüksége; hogy azokat a tanító taníthassa, meg kellett előbb magának is tanulnia a képezdében, tehát a *tudomány mezején*. Ha ott kizárólagosan csak latin nem- és fajneveket hallott volna, nem felelhetne meg nagyfontosságú nemes hivatásának. És ez nem elég: bármi szűk körre szoríttassék is az az »*elemiség*«, az minden esetre bele tartozik, hogy (a növénytanról szólva) a növények élettörvényei megismertessenek a növendékekkel, ez pedig nem történhetik meg a nélkül, hogy az egyes szervek átalakulásának magyarázatánál oly nemek és fajok említésének szüksége is elő ne forduljon, melyek idegenek. Steudel »*Nomenclator Botanicus*«-ának görög-latin növény-neveit fogja a tanító belekalapácsolni latint, görögöt soha nem is hallott növendékeinek fejébe,

hogy onnan szépen kiröpüljenek? ez annyit tenne, mint a közmivélődés fejlesztésének útját vágni. Vagy tiszta magyar, vagy könnyen megtartható oly idegen szótak kell használnia, melyek világ-szerzte használatnak is, értetnek is, azon szabály szerint, melyre ismételten hivatkoztam.

Ezen egy tekintetnek elégnék kellene arra lenni, hogy a tudósok se álljanak a természettudományi nem- és fajnevek azon okszerű magyarításának útjába, melyet a tudomány népszerűsítésének tekintete megkíván s a nemzeti mivélődés érdeke parancsolólag követel, hanem tartsák szemük előtt azt, hogy *be kell vinni az életet a tudományba, hogy a tudományt ki lehessen vinni az életbe.*

Kétségtelen dolog, hogy az ó-görög nyelvnek (hogy úgy mondjam) »plaszticitásánál« fokozza az ó-görög nem- és fajnevekben sokszor a tárgyismeretnek egész kincstára rejlik. Százankint tudnék oly tiszta vagy latinizált görög nem- és fajneveket elszámolni, melyek, *ha értjük értelmüket*, már magukban annyira feltárják előttünk egy-egy növény ismertető jeleit, sajátosságait, miszerint elég a nevet tudnunk s *értenünk*, hogy az illető növényt felismerhessük. Sokszor van ez így de nem mindig; vannak igen-igen haszontalan, szeszélyes latin-görög elnevezések is.

Ám hiszen megvan a holt klasszikus nyelvek ismeretének, az úgynevezett humanitárius iránynak a maga igen nagy, igen becses értéke, — azt senki nálamnál nagyobbra nem becsülheti; — módot kell nyújtani, hogy megtanulhassák, a *kik akarják*: de korunkban, midőn a gyakorlati élet követelményei már az igen középszerű miveltégi fokon is oly sokszzerű ismeretet kívánnak, ne nehezítsük a természettudományok elsajátítását a görög és latin nyelv elsajátításának szükségével, mert valóban borzasztó dolog az, hogy ha valakit keblének Istene arra ösztönöz, hogy tudományosan megismerkedjék saját testének szervezeteivel s az őt környező természettel,

melynek minden perczben befolyása alatt áll, mely reá, felebarátaira, hazájára nézve áldás vagy átok forrása, a mint ismeri s használni tudja, vagy nem; — mondom — borzasztó dolog az, hogy ha csak szajkó-szerepre nem akarja magát kárhóztatni, legfogékonyabb életkorának jó részét két holt, s mert holt, igen nehéz nyelv megértésére kell pazarolnia, mert csak úgy foghat siker reményével az istenség örökké csergedező nyilatkozatának, a természet nagy szent könyvének tanulságos olvasásához.

Átok az a közmivélődés történelmében, hogy az exakt tudományok templomában a holt latin s görög nyelv lidércze még mindig annyira kísért, éppen mint átok volt a népszabadság fejlődésének történelmében az, hogy a politikai közéletben a latin nyelv oly soká uralkodott. A népszabadság pitymallata mindenütt azon órára esik, mely száműzve a közdolgok tárgyalásából a holt latin nyelvet, feltárta a közügyek iránt érdeklődhetés kapuját a nép előtt; a közmivélődés napja is igazán csak akkor fog felvirradni a nép számára, a mikor a tudomány a holt nyelv bilincseiből kibontakozik, addig biz az csak amolyan hieroglif írás lesz, melynek alfabetjét csak az avatottak kasztája ismeri, melynek számát, épp a természettudományokban, melyekbe pedig kisebb-nagyobb mértékben minden embernek be kellene avatva lenni, a tudós érsek úr hazánkban minden milliónál csak nyolcz vagy tízre teszi. Hogy e tudományok még műszavaikban is egészen magyarrá tétessenek, azt ő is helyesli, de ha ezt helyesli, nem foghatom meg, miként kívánhatja, hogy a nem- és fajneveknél, tehát azon dolgok megnevezésénél, melyek a tudománynak tárgyait képezik, kizárólag a görög-latin terminológia használtassék.

Nem is gondolom, hogy az indokok súlya, melyeket igazolására felhoz, a mérleget az ő rögeszméje oldalára nyomhatná le.

Egyik indoka az, hogy a természet három országában már egy milliónál

többre megyen a megnevezett fajok száma, s ha a magyarításba belefogunk, a következetesség azt hozza magával, hogy mind lefordítsuk magyarra. — Én ezt nagyon túlhajtott állításnak tartom; nincs oly élő nyelv a világon, a mely ennyire ment volna, s bizony a magyar sem esik következetlenségbe, ha a czélon ennyire túl nem lö. Ujra említem, hogy az eszmekör-tágulással együtt járó életszükség idézi is elő, korlátozza is a nyelvújítást. A tudománynak kétség-telenül nem az a hivatása, hogy az élet mögött kullogjon sántikálva, hanem az, hogy előtte világítson; ennél fogva az is tagadhatatlan, hogy a tudomány életszükségének köre tágabb, terjedtebb, mint a közönséges életé, de azért mégis csak a szükség szabja meg annak is határlatát; s e szükség három kategóriába sorozható. Az első azon nemek és fajok, melyek a természet három országából hazánknak előfordulnak. A második a természet három országának azon idegen nemei s fajai, melyek mezőgazdasági, kertészeti, ipari, gyógyászati tekintetben hasznavehetőeknek ismertetnek s mint ilyenek kereskedés tárgyát képezik. A harmadik kategóriába azon nemeket és fajokat sorozom, melyeknek ismerete a természeti törvények megértésére szükséges. Én elegendőnek tartom, ha a nemek és fajok neveinek magyarításával e három kategóriára szorítkozunk s az életre és a tudomány fejlődésére hagyva e kategóriák tágulását, abban semmi következetlenséget nem látok, ha épp úgy járunk el nyelvünk mivelésében, mint a többi nemzetek eljárnak, s a magyarítást e határon túl nem erőszakoljuk — hiába is erőszakolnánk, mert az nem menne át az életbe: hanem a jelzett határok közt a nem- és fajnevek magyarítását szükségesnek tartom, az első kategóriáét a hazai természetismeret terjesztése, a másodikét a hasznosság, a harmadikét a természettudományok népszerűsítése szempontjából. — De midőn magyarítást mondok, nem hangsúlyozhatom eléggé, miként ez alatt teljességgel nem értem azt, hogy csak oly nem- és fajnevekkel

bővíttessék nyelvünk, melyek magyar gyökszókból származtatnak le (ez a túlhajtott purizmus okvetetlenül amolyan nevetséges khinaizálásra vezet), ellenkezőleg, én óhajtom, hogy a tudományos nomenklaturából származtatott azon nem- és fajnevek, melyek minden mivelte nép által használhatnak, nyelvünkben is meg-hagyassanak, illetőleg meghonosítottassanak.

A második indok, melylyel Haynald érsek úr nézetét támogatja, az: hogy a magyarítások a diák nem- és fajnevek megtanulásától nem mentenének fel, tehát csak elárasztanánk az emlékezetet, kifárasztanánk elmebeli működésünket s lelkünk hajóját a tudomány tengerén való mozgásában nehézkessé tennénk.

Én az emlékezet elárasztásának, az elmebeli működés kifárasztásának e felpanaszolásában is igen nagy túlzást látok.

Különben is ez a hivatkozás csak a szorosán vett természettudósokra vonatkozik, kiknek számát érsek úr hazánkban minden milliónál csak nyolcz vagy tizre teszi. Azt csak senki sem óhajthatja, hogy a természet-tudomány erre a csekély töredékre maradjon szorítva; hát biz az nem volna méltányos kívánság, hogy a tiz kényelmére való tekintetből a millió vagy tudatlanságra, vagy arra legyen kárhozthatva, hogy latinul, görögül tanulja a nem- és fajneveket.

Végre harmadik indokát a tudós érsek úr a tudományos eszmecsere szükségére alapítja; nem kell magunkat — úgy mond — a világtudománytól elküldözni, érintkezni kell a tudományos világ-respublikával, ez pedig a jelen körülmények közt csak a diák nyelven történhetik.

Úgy látszik nekem, elkerülte a tudós érsek úr figyelmét, hogy ez állításával messzebb lö, mint a hova czéloz, nem oda vág, a hová néz, mert ha a tudományos republikával csak diák nyelven lehet érintkezni, erre nem elég a diák nem- és fajnév, hanem beszélni s írni is kell tudni diákul a természet-tudományi dolgok felől, a miből az érintkezniék, hogy diákul kell tanítani vagy

legalább nemcsak a nem- és fajnevekben, de még csak a műszavakban sem kell magyarrá tenni a tudományt: ezt pedig Haynald érsek úr is akarja, még pedig *egészen* akarja, nem is lehet, hogy ne akarja, mert ő nem tartozik a fejüket itt-ott felütő amaz Ichthyosaurusok közé, a kik a tudást a hit ellenségének tartva, visszasovárogznak azon rég mult időkbe, midőn amugy ó-egyiptomiasan a tudomány temploma zárva tartatott a közönséges halandók előtt.

Hanem minthogy a diák nem- és fajnevek (miket különben akármely nomenklátorból kiírhat, a kinek rájuk szüksége van) magukban még teljességgel nem elegendők az eszme-cserélő érintkezésre a tudományos respublikával, szabadságot veszek magamnak külföldi tapasztalataimnál fogva megjegyezni, hogy a tudós érsek úr ez érintkezés mai követelményeire nézve egy kis tévedésben van. Az utóbbi 25 év nagyon megszorította a tudósok (különösen a világi tudósok) közt is az otthonosságot a diák nyelvben. Egy pár jó szótár segítségével csak megérti biz azt minden természet-tudós, hogy mit akar mondani egy-egy latin vagy görög nem- és fajnév, mely szeme elé kerül, sőt (mert még mindig, divatos ez a hóbort) ha új faj- vagy műszóra van szükség, azt ismét szótárak

segítségével, többnyire görög-latinul fogja összegyártani («többnyire» — mondom — de nem mindig miként ezt az ásványtanban Quartz, Feldspath, Hornblende, Gneis stb. világszerte elfogadása bizonyítja, sőt már magyar szó is nyert a tudományban világpolgárjogot, a »*Nagy-ágit.*«) Hanem görögül, latinul beszélni, írni, levelezni, eszmét cserélni, oly feladat, a melyre bizony ma már a tudományos respublikának nagyobb fele nehezen vállalkoznék.

A mai világban már a tudományos respublikával érintkezésre nemcsak a diák nem- és fajnevek ismerete, de még a diák és görög nyelv sem elegendő s az élő nyelvekben jártasság szüksége alól nem ment fel. Aránylag kis nemzet vagyunk; hozzánk nem alkalmazkodik a világkultura; hát nekünk kell, *de saját típusunk gondos megtartásával*, a világkultúrához alkalmazkodnunk, s csak így — s korántsem a kizárólagos ragaszkodással a diák nomenklaturához érhetjük el azt, a mit Haynald érsek úr óhajt, hogy ne legyünk elkülönözve a világtudománytól.

De akármint legyünk is ezzel, az mindenesetre fontosabb, hogy a magyar tudomány ne legyen elkülönözve a magyar nemzet életétől. «

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

ÁLLATTAN.

(Rovatvezető: KRIESCH JÁNOS.)

(I.) A PÓKOK ÉRZEKSZERVEIRŐL. A pókok látás és tapintás szerveit már régen ismerjük, a többi három érzék szervöket ellenben mindeddig csak sejtettük. Fr. D a h l az »Archiv für mikroskopische Anatomie« című folyóirat m. é. szeptemberi füzetében rávezet bennünket a hallás és szaglás szerveire is. Hosszabb keresés után ugyanis sikerült a pókok e két érzékszervét is felfedeznie.

Hallásra szolgálnak a lábak és tapogatók felső oldalán levő és sajátos módon beizelt szőrök, melyek a láb hosszában egy, vagy két vonalban rendszeren nagyság szerint sorakoznak. Minden szőr egy kis tölcser- vagy csészealakú képletben áll, melynek oldalfalait chitinréteg képezi. E tölcserék sokféle alakúak; sokszor megközelítik a gömbalakot is. Mindegyik fenekéből szabadon emelkedik ki másik, de kisebb tölcser, telve

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedélyezés — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhatsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.